

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.224

С. О. Беклеміщев
аспірант кафедри кримінального права
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету

**ГОСПІТАЛІЗАЦІЯ ДО ПСИХІАТРИЧНОГО ЗАКЛАДУ ІЗ СУВОРИМ НАГЛЯДОМ
ЯК ВИД ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ**

У кримінальному праві України питання щодо застосування примусових заходів медичного характеру (далі – ПЗМХ) та примусового лікування вважаються одними з найбільш складних і комплексних. Це зумовлюється багатогранністю цього інституту, оскільки він перебуває на перехресті юридичних і медичних наук та поєднує в собі елементи як правових, так і соціологічних та медичних галузей знань.

Розділ XIV «Інші заходи кримінально-правового характеру» чинного Кримінального кодексу України (далі – ККУ) регламентує підстави, порядок здійснення медичного впливу (примусового психіатричного лікування) всупереч волі хворого. Ці норми покликані захистити суспільство від небезпечних посягань осіб, які страждають на психічні розлади. Такі особи, з одного боку, є соціально небезпечними через їхню вірогідну схильність до вчинення правопорушень та суспільно небезпечних діянь, а з іншого – це також найбільш вразлива й найменш захищена в правовому аспекті категорія населення країни. Застосування ПЗМХ стосується прав і свобод людини, гарантованих їй Конституцією України, а отже, цей кримінально-правовий інститут потребує чіткої правової регуляції, у зв'язку із чим виникає нагальна необхідність детального дослідження окресленої проблематики та вдосконалення кримінально-правових норм.

Значний внесок не лише в медичну науку, а й у вирішення багатьох правових аспектів щодо ПЗМХ та примусового лікування зробили фахівці у сфері медицини, психології та психіатрії, зокрема І.М. Балинський, В.М. Бехтерев, І.М. Боброва, І.М. Введенський, Г.І. Войтюк, П.Б. Ганнушкін, Т.М. Дмитрієва, Г.М. Зільберблат, В.Х. Кандинський, Я.М. Калашнік, В.П. Котов, Д.Р. Лунц, М.М. Мальцева, Г.В. Морозов, В.Б. Первомайський, В.П. Сербський, Б.В. Шостакович та інші. Науково-теоретичні дослідження зазначених питань із позиції кримінального, кримінально-виконавчого, кримінально-процесуального права та кримі-

нології здійснювали Ю.М. Антонян, Ю.М. Аргунова, А.М. Батанов, С.В. Бородин, В.М. Бурдін, С.Е. Віцин, Н.Д. Гомонов, В.В. Голіна, В.П. Ємельянов, Н.В. Жарко, І.В. Жук, О.В. Зайцев, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, О.Г. Кальман, М.М. Книга, А.П. Колмаков, В.В. Лень, Р.І. Міхеєв, А.А. Музика, Г.В. Назаренко, А.М. Павлухін, Б.А. Протченко, І.С. Строгович, С.Я. Улицький, С.П. Щерба, В.М. Кудрявцев, С.Л. Шаренко, С.М. Шишков. Проте, незважаючи на вагомі наукові розробки цих питань, вони не втратили своєї актуальності, оскільки досі не отримали остаточне вирішення, що підтверджується наявністю низки суперечливих моментів у кримінально-правовій доктрині, а також певними недоліками й прогалинами правозастосовної практики.

Відповідно до ст. 93 ККУ до осіб, які вчинили в стані неосудності суспільно небезпечні діяння, або які вчинили в стані обмеженої осудності злочини, або які вчинили злочин у стані осудності, проте захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку чи під час відбування покарання, судом можуть бути застосовані ПЗМХ. Законодавець дає вичерпний перелік видів ПЗМХ (ст. 94). До них належать такі:

- 1) надання особі амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку;
- 2) госпіталізація до психіатричного закладу зі звичайним наглядом;
- 3) госпіталізація до психіатричного закладу з посиленням наглядом;
- 4) госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом.

Останній вид ПЗМХ застосовується до психічно хворого, який вчинив суспільно небезпечне діяння, пов'язане з посяганням на життя інших осіб, а також щодо психічно хворого, який за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільно небезпечного діяння становить особливу небезпеку для суспільства та потребує тримання в психіатричному закладі й лікування в умовах суворого нагляду (ч. 5 ст. 94 ККУ).

До таких хворих, згідно із ч. 3 п. 8 Положення про порядок застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які хворіють на психічні розлади і вчинили суспільно небезпечні діяння, належать особи з активним типом суспільної небезпечності.

У п. 1 Положення про порядок застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які хворіють на психічні розлади і вчинили суспільно небезпечні діяння, у психіатричній лікарні із суворим наглядом перелік категорій осіб, до яких застосовується вказаний захід, обмежено лише особами, які хворі на психічні розлади та за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільно небезпечного діяння становлять особливу небезпеку для суспільства та потребують госпіталізації до психіатричного закладу із суворим наглядом [1].

Госпіталізація хворих незалежно від місця їх проживання здійснюється тільки до лікарні із суворим наглядом, яка безпосередньо підпорядкована Міністерству охорони здоров'я України.

Як і в разі госпіталізації до психіатричного закладу з посиленням наглядом, хворих, яких госпіталізовано до лікарні, розміщують у відділеннях і палатах згідно з їх психічним станом та статтю. Залежно від їх стану за ними встановлюють відповідний медичний нагляд і призначають відповідне лікування.

Відповідно до п. 16 Положення про порядок застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які хворіють на психічні розлади і вчинили суспільно небезпечні діяння, у психіатричній лікарні із суворим наглядом психічно хворі, які перебувають у лікарні із суворим наглядом, мають право на побачення за своїм бажанням або бажанням законного представника в присутності медичного персоналу й контролера відділу охорони лікарні в спеціально обладнаному для цього приміщенні. Хворим може бути тимчасово заборонені побачення, якщо така заборона продиктована станом хворого та інтересами його лікування.

Хворим дозволено користуватись особистими речами й предметами особистої гігієни, крім тих, що можуть бути застосовані для заподіяння фізичної шкоди собі або оточенню.

Вихід хворих за межі лікарні із суворим наглядом не дозволяється. Для запобігання втечі, а також проникненню на територію сторонніх осіб запроваджується контрольна-пропускна система та охорона силами відділу охорони лікарні. Відпустка хворим не надається [1].

Контроль за наданням психіатричної допомоги в лікарні здійснюють адміністрація психіатричної лікарні та Міністерство охорони здоров'я України, якому вона безпосередньо підпорядкована.

З огляду на зміст ч. 5 ст. 94 ККУ можна зробити висновок про те, що госпіталізація до психі-

атричного закладу із суворим наглядом може бути застосована лише в таких випадках:

1) якщо психічно хвора особа посягала на життя інших осіб і становить реальну небезпеку для інших (для суспільства);

2) якщо за психічним станом і характером вчиненого суспільно небезпечного діяння така особа потенційно становить особливу небезпеку для суспільства (наприклад, вчинене особою суспільно небезпечне діяння було першим етапом у реалізації маревних побудов).

У такому разі законодавець робить наголос саме на особливій небезпеці душевно хворого для суспільства. І не лише особа становить таку небезпеку, а й вчинені нею протиправні дії, оскільки вони посягають на життя людини – найвищу цінність, що охороняється Конституцією України. Водночас здоров'я, честь і гідність особи, згідно зі ст. 3 Конституції України, також є найвищою соціальною цінністю нарівні із життям людини. Отже, на думку законодавця, особливу небезпеку для суспільства становлять діяння, пов'язані з посяганням на життя людини, проте не пов'язані з посяганням на інші найвищі цінності, охоронювані законом.

На жаль, зміст використаного в ККУ та Положенні про порядок застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які хворіють на психічні розлади і вчинили суспільно небезпечні діяння, у психіатричній лікарні із суворим наглядом терміна «особлива небезпека для суспільства» не розкривається в національному законодавстві, а також не тлумачиться в Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування» від 3 червня 2005 р. № 7. У цьому нормативному акті використовуються лише такі формулювання:

1) ступінь небезпечності психічно хворого для себе або інших осіб (п. 15);

2) особа небезпечна для себе чи інших осіб (п. 16);

3) психічний стан, що не становить очевидної небезпеки для особи або інших осіб (п. 20) [2].

У науці кримінального права на необхідність комплексного дослідження проблем, пов'язаних із суспільною небезпечністю психічно хворих, вказував ще Р.І. Міхеєв у 1983 р. в монографічному дослідженні «Проблеми осудності та неосудності в радянському кримінальному праві». Учений розкрив деякі соціально-психологічні чинники особи психічно хворого, що впливають на її суспільну небезпечність та які необхідно враховувати під час застосування примусових заходів медичного характеру [3, с. 92].

Б.А. Спасенников під поняттям «особлива небезпека» особи, яка страждає на психічний розлад, розуміє високу («особливу») вірогідність

(«небезпечність») вчинення діянь, віднесених до категорії тяжких та особливо тяжких, а також повторне вчинення суспільно небезпечних діянь, незважаючи на психіатричне лікування (недобровільне чи примусове), що проводилось у минулому [4, с. 350–351].

Практично аналогічне визначення цього терміна пропонується іншими вченими: особлива небезпечність психічно хворих осіб визначається високою ймовірністю вчинення ними діянь, віднесених ККУ до категорії тяжких та особливо тяжких, систематичністю вчинення небезпечних діянь, незважаючи на застосовані в минулому заходи медичного характеру, схильністю до грубих порушень лікарняного режиму (нападів на адміністрацію, втеч, організації групових заворушень). Для них характерні ярко виражена агресія, раптові вибухи гніву тощо [5, с. 447].

Тобто особлива увага акцентується на великій небезпечності вчинення злочинного діяння, високій вірогідності його повторного вчинення та неефективності попереднього лікування психічно хворого.

Зазначене вказує на необхідність певного корегування ч. 5 ст. 94 ККУ. На нашу думку, цю норму закону варто викласти в такій редакції: «Госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом може бути застосована судом щодо психічно хворого, який вчинив суспільно небезпечне діяння, пов'язане з посяганням на життя іншої особи, спричиненням хоча б одній особі тяжкого тілесного ушкодження, посяганням на здоров'я, статеву недоторканність, волю, честь і гідність особи, якщо до психічно хворого вже застосовувались примусові заходи медичного характеру, а також щодо психічно хворого, який за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільно небезпечного діяння становить особливу небезпеку для суспільства та потребує тримання в психіатричному закладі й лікування в умовах суворого нагляду».

Література

1. Про затвердження Порядку застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які хворіють на психічні розлади і вчинили суспільно небезпечні дії, у відділенні (палаті) для застосування примусових заходів медичного характеру з посиленням наглядом : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 8 жовтня 2001 р. № 397 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 10. – Ст. 493.

2. Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 3 червня 2005 р. № 7. – К. : Інфодиск, 2007. – 26 с.

3. Михеев Р.И. Проблемы вменяемости и невменяемости в советском уголовном праве / Р.И. Михеев. – Владивосток : Изд-во Дальневосточного ун-та, 1983. – 300 с.

4. Спасенников Б.А. Принудительные меры медицинского характера: история, теория, практика / Б.А. Спасенников. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 412 с.

5. Кримінальне право України: Загальна частина / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.М. Кривоченко та ін.] ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 3-є вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 496 с.

Анотація

Беклемищев С. О. Госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом як вид примусових заходів медичного характеру. – Стаття.

Розглядаються деякі проблеми кримінально-правового характеру щодо госпіталізації психічно хворого до психіатричного закладу із суворим наглядом як виду примусових заходів медичного характеру. Пропонується уточнення ч. 5 ст. 94 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: примусові заходи медичного характеру, психіатричний заклад із суворим наглядом, психічне захворювання, душевно хворий, госпіталізація, особлива безпека.

Аннотация

Беклемищев С. О. Госпитализация в психиатрическое учреждение со строгим надзором как вид принудительных мер медицинского характера. – Статья.

Рассматриваются некоторые проблемы уголовного-правового характера относительно госпитализации психически больного в психиатрическое учреждение со строгим наблюдением как вида принудительных мер медицинского характера. Предлагается уточнение ч. 5 ст. 94 Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: принудительные меры медицинского характера, психиатрическое учреждение со строгим наблюдением, психическое заболевание, душевно больной, госпитализация, особая опасность.

Summary

Beklemishev S. O. Hospitalization in psychiatric establishment with strict surgery as a type of forced measures of medical character. – Article.

Some problems of a criminal legal nature are considered regarding the hospitalization of a mentally ill person in a psychiatric institution with strict supervision as a type of compulsory medical measures. It is proposed to clarify part 5 of art. 94 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: forced medical measures, psychiatric institution with strict supervision, mental illness, mentally ill, hospitalization, special danger.